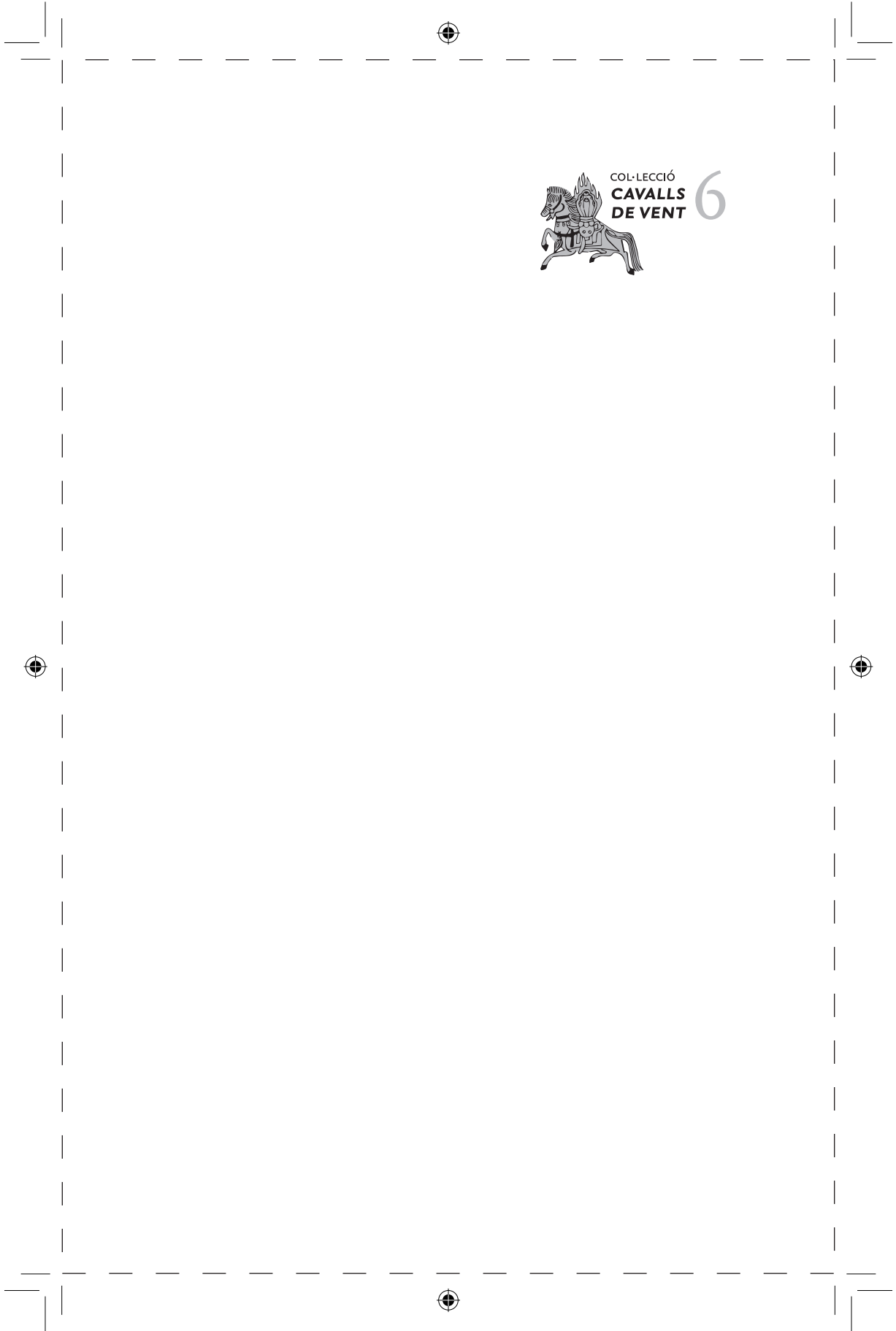
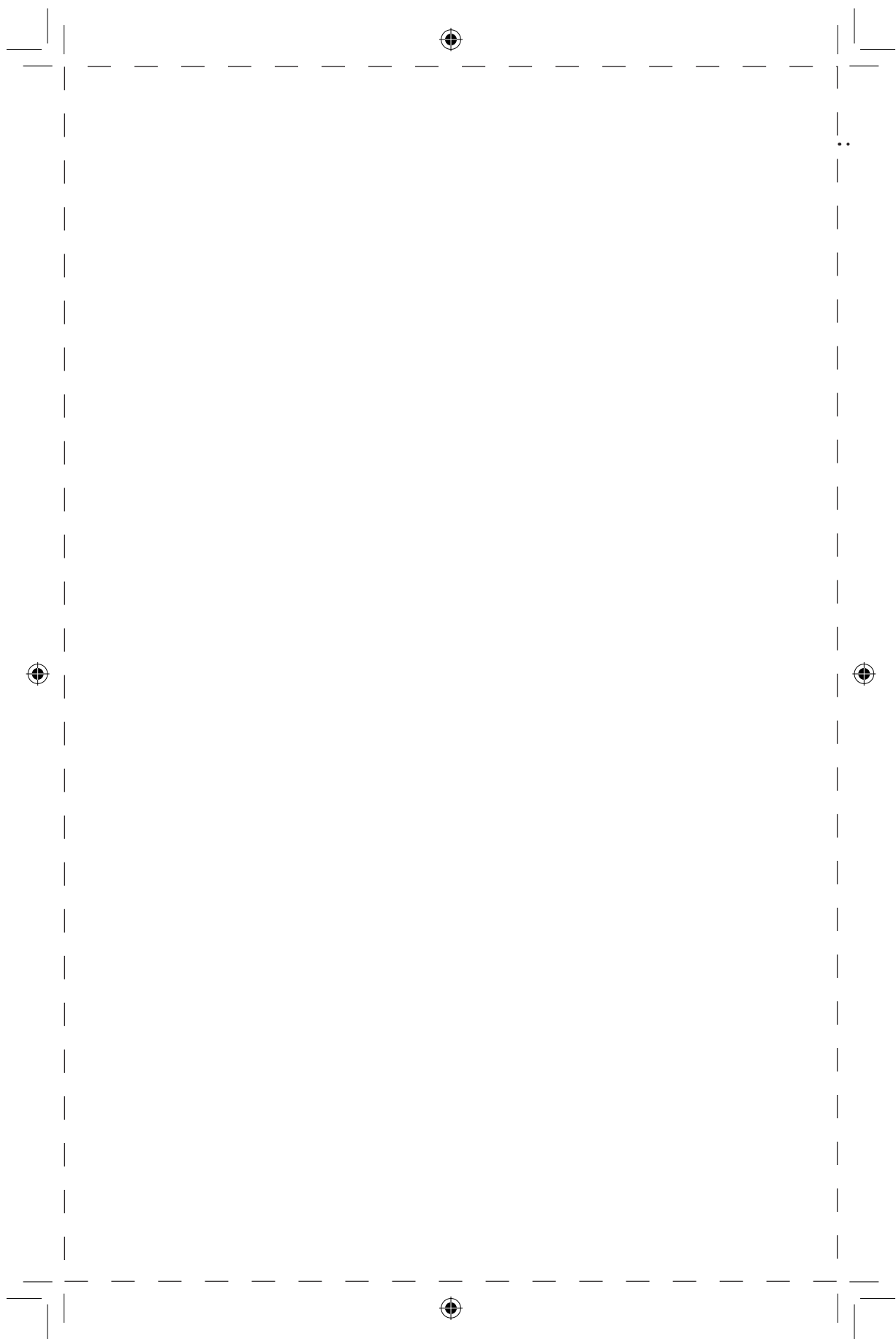

COL·LECCIÓ
**CAVALLS
DE VENT** 6

PIRINEUS

Matins de l'Aran

Teresa Pàmies

Presentació de
Claudi Aventin-Bòya

Pròleg de
Núria Garcia Quera

Tushita edicions

Matins de l'Aran

Teresa Pàmies

100
Teresa
Pàmies

Aquest llibre ha tingut la sort d'aparèixer publicat l'any en què es commemora el centenari del naixement de l'autora.

Primera edició: Juliol de 2019

© del text: hereus de Teresa Pàmies
© de la presentació: Claudi Aventin-Bòya
© del pròleg: Núria Garcia Quera
© del mapa: Marc Ancochea

© 2019 Tushita edicions
www.tushitaedicions.com
info@tushitaedicions.com

Disseny de la col·lecció i tractament de les cobertes: Marc Ancochea
Maquetació: Sir Gawain & Co

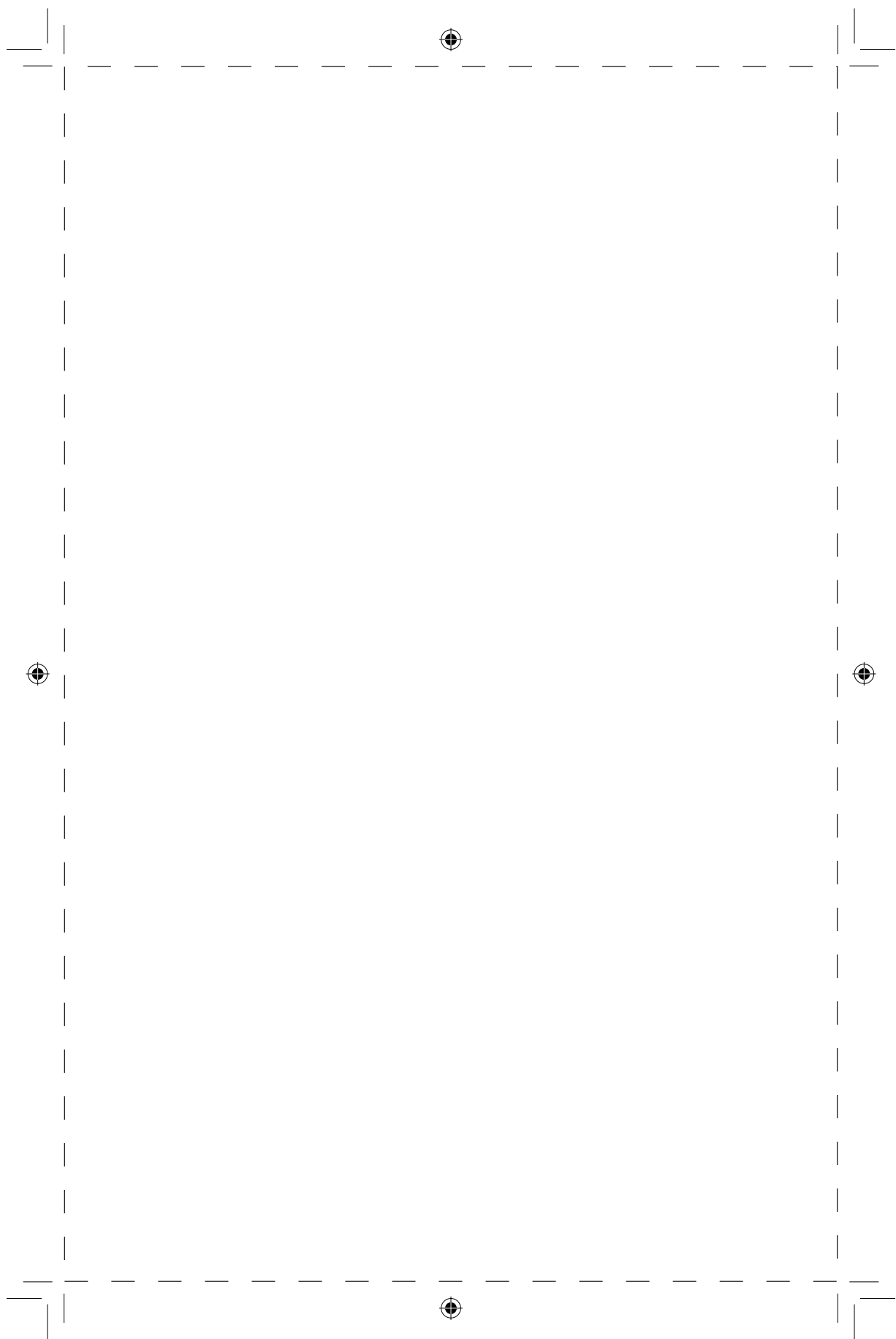
Imprès a: Romanyà Valls
ISBN: 978-84-948958-8-3
Dipòsit legal: B-18271-2019
BIC: WTL, 1DSEP

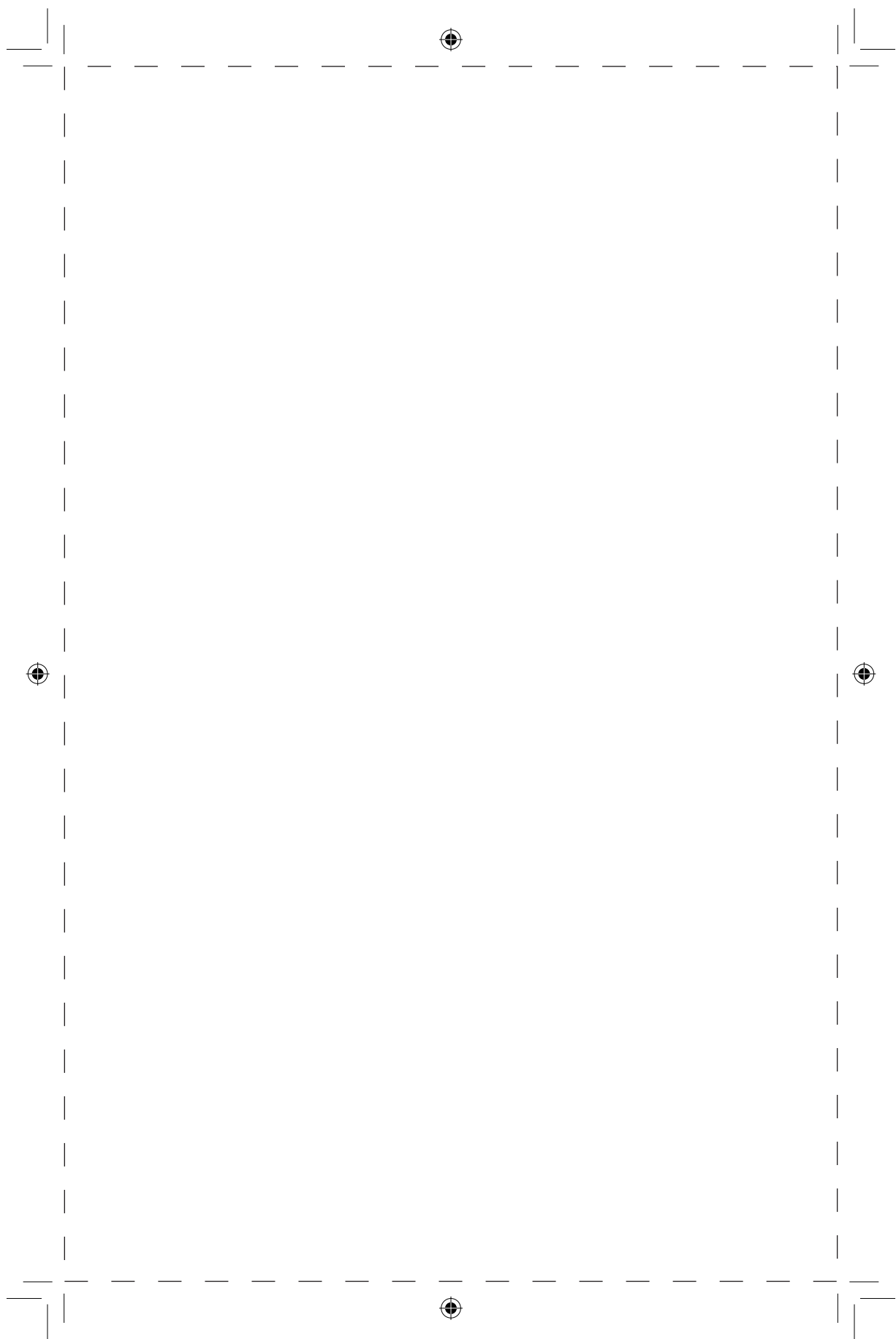
No és permesa la reproducció total o parcial d'aquest llibre, ni el seu tractament informàtic, ni la seva transmissió a través de qualsevol mitjà, bé sigui electrònic, mecànic, per fotocòpia, per enregistrament o d'altres mètodes, sense el permís previ i per escrit dels titulars del *copyright*.

Fotografia de la coberta: *Val d'eth Garona, entre els pobles de Casarilh i Escunhau*. (Fons Enric Soler).

Fotografia de la contracoberta: *campanar de la glèsia de Sant Pèir, a Gessa*. (Fons Enric Soler).

Selecció de postals d'època: Fons particular de col·lecció, Enric Soler.

Índex

Nota a l'edició | 9

Mapa d'era Val d'Aran | 10

Ua radiografia des Pirenèus gascons | 13

Una radiografia dels Pirineus gascons | 17

Claudi Aventin-Bòya

Una foto, un retrat i unes quantes coses més | 23

Núria Garcia Quera

MATINS DE L'ARAN

Preàmbul de Teresa Pàmies | 17

PRIMER MATÍ A BAUSEN | 37

SEGON MATÍ A LÈS | 53

TERCER MATÍ A BOSSOST | 65

QUART MATÍ A ARTIES | 77

CINQUÈ MATÍ A ULLS DEL JUEU | 93

SISÈ MATÍ A FOS | 107

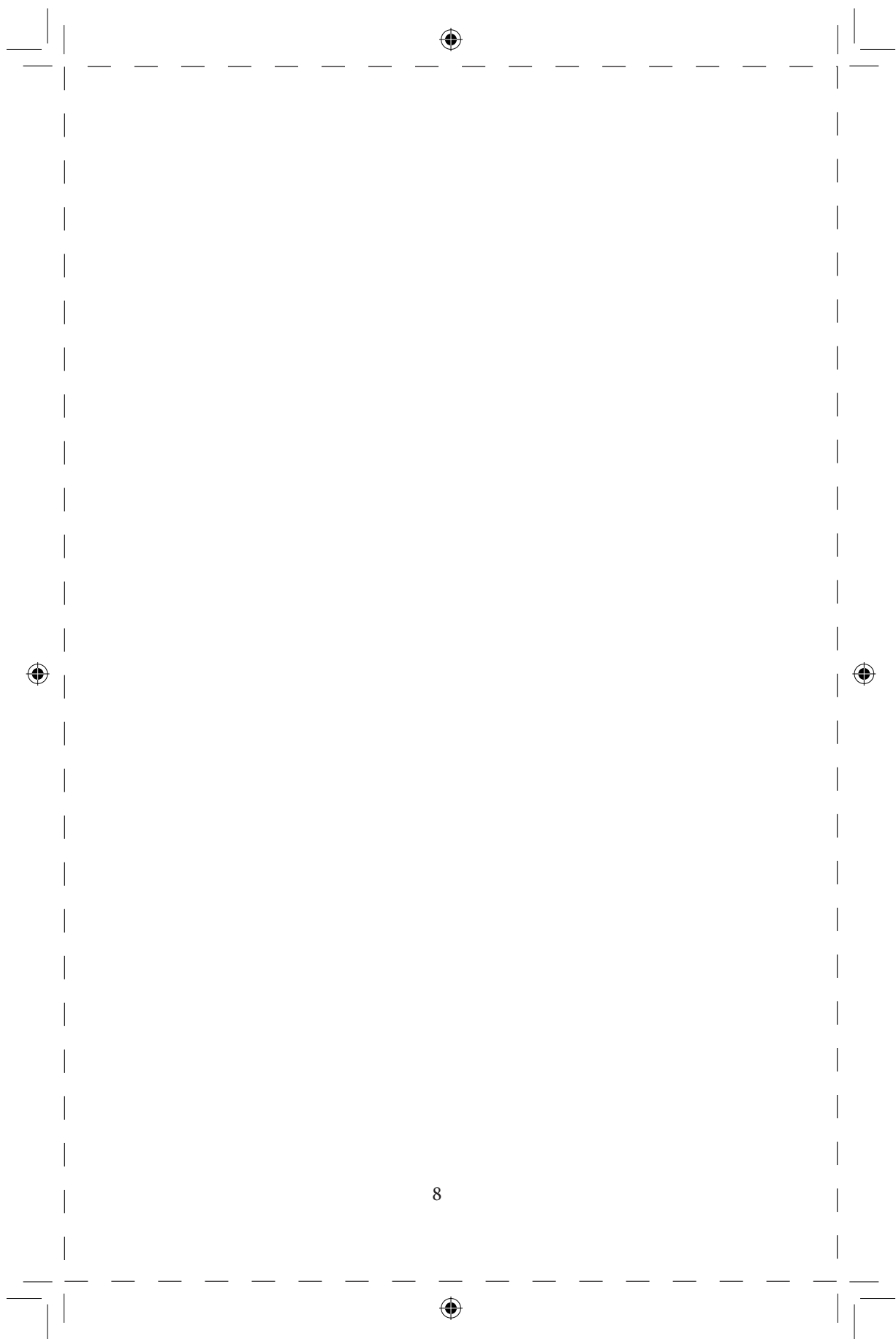
SETÈ MATÍ A VIELLA | 117

VUITÈ MATÍ A CANEJAN | 131

NOVÈ MATÍ A SALARDÚ | 147

DESÈ MATÍ A BAQUEIRA | 161

Selecció de postals d'època (1960-1980) | 177

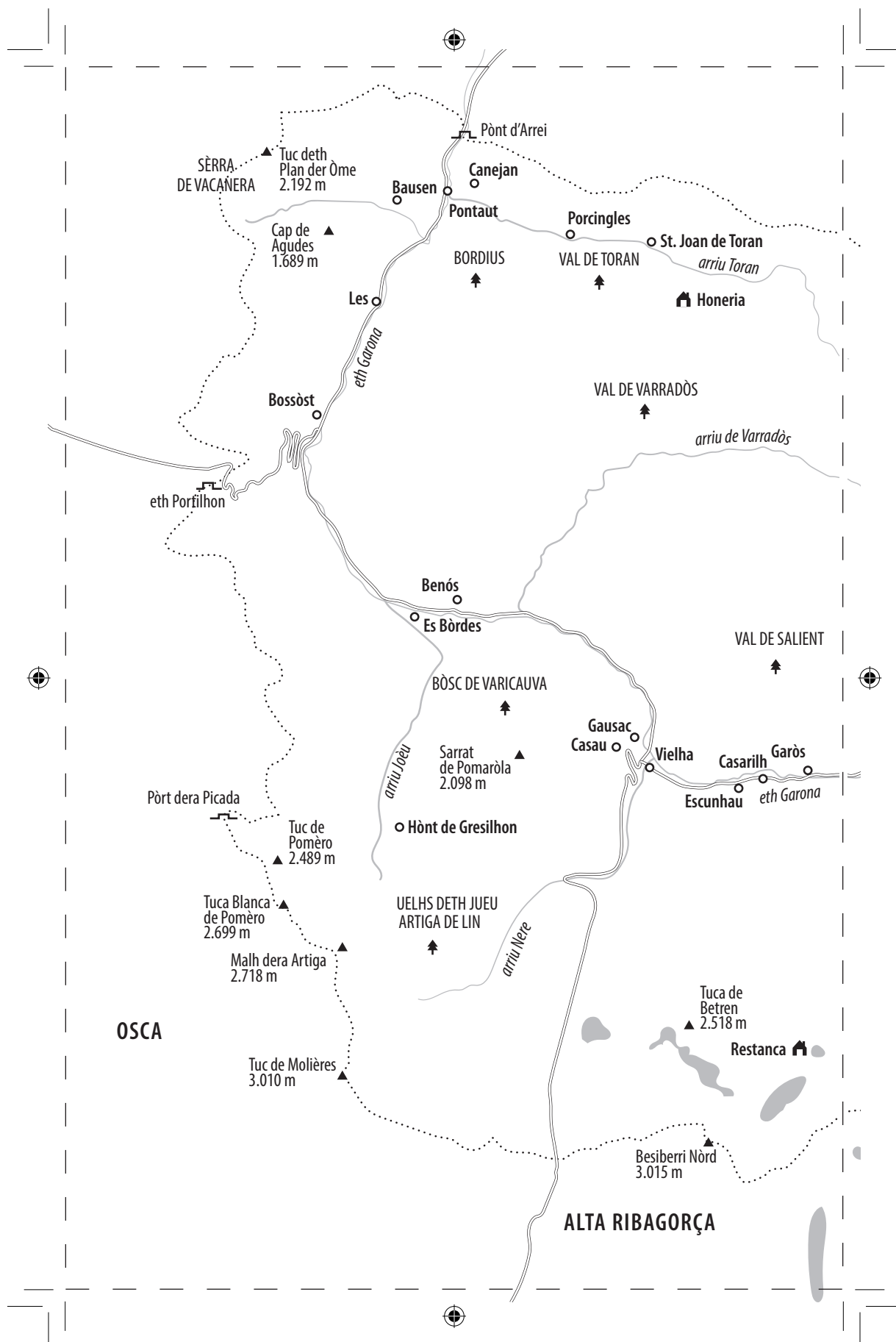
Nota a l'edició

Matins de l'Aran va ser publicada, en una primera edició, per l'Editorial Pòrtic, essent el número 14 de la col·lecció *El Brot*. Corria l'any 1982, i el desembre del mateix any ja se'n feia una segona edició. Més endavant, el 1999, l'obra va ser inclosa a la col·lecció de llibres de viatges *Ali Bei*, de l'editorial Proa, i de llavors ençà, no hi ha hagut cap més versió. L'edició actual que oferim, dins de la col·lecció de literatura de viatge *Cavalls de Vent* de Tushita edicions, pren com a referència el llibre de 1982 i de mutu acord amb els successors de Teresa Pàmies, reproduceix fil per randa el text original, tot eliminant-ne les errates evidents i aplicant-hi les normes de l'Ortografia de l'Institut d'Estudis Catalans.

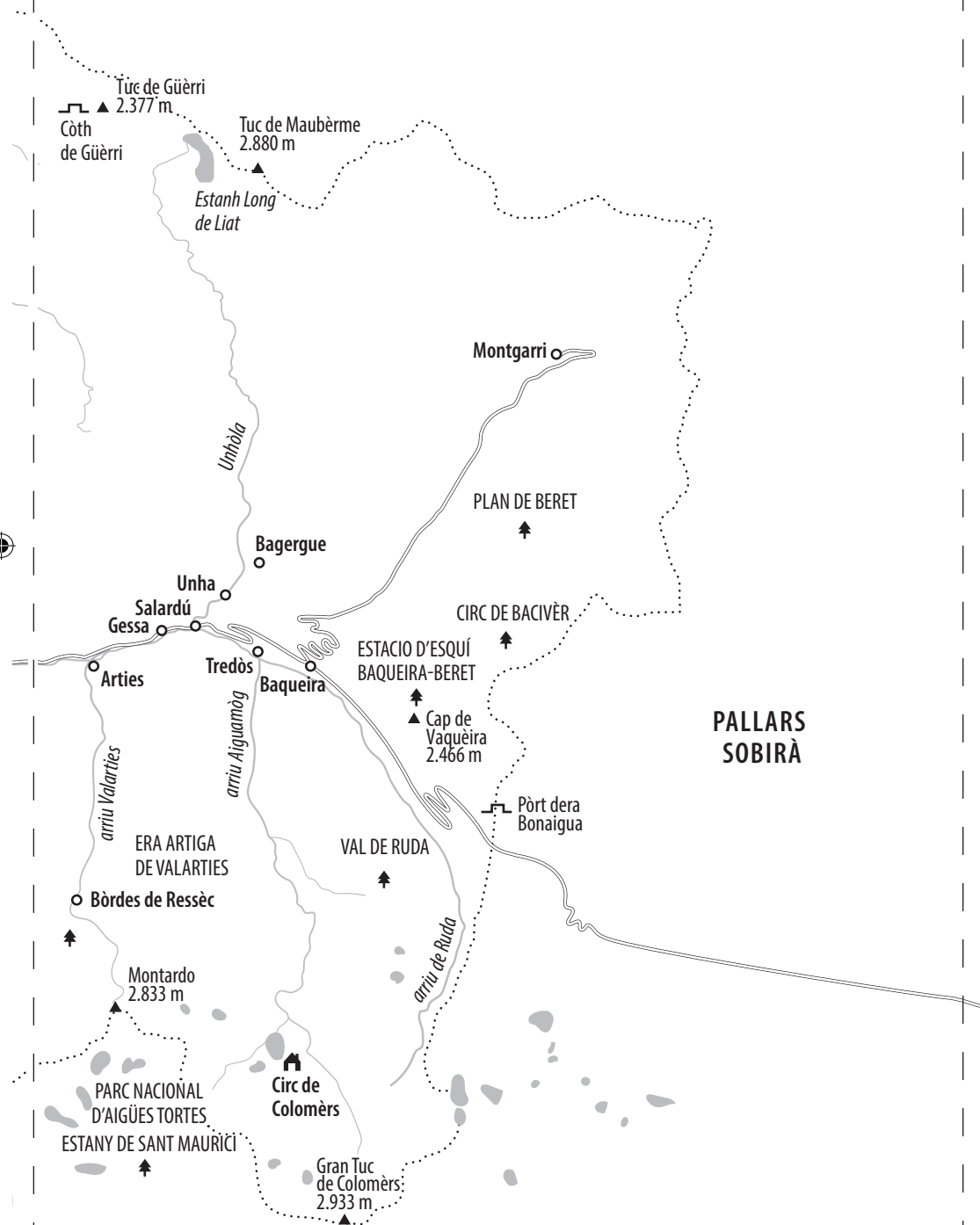
Pel que fa als topònims aranesos, hem optat per preservar els que hi havia en la primera edició, ja que així els va conèixer i escriure l'autora. Això no obstant, nosaltres adjuntem un mapa (inèdit en cap altra edició anterior) on hi consten tots els llocs citats en l'obra, amb els topònims actuals, escrits en aranès. Igualment, amb ànims de recuperar aquestes deu narracions que succeeixen als anys vuitanta del segle passat, a n'era Val d'Aran, hem volgut comptar amb la presentació de l'obra, a càrrec de Claudi Aventin-Bòya, *aranesista* de pro, estudiós infatigable i membre de la *Sección d'Istòria de l'Institut d'Estudis Aranesi* (presentació que encapçala el llibre, en aranès i en català). I també hem volgut retre homenatge a l'autora i a l'obra, mitjançant un pròleg que devem a Núria Garcia Quera, escriptora, excursionista, estudiosa de la llengua catalana, pallaresa i bona coneixedora dels llibres que versen sobre el Pirineu, i per tant de l'autora que ens ocupa.

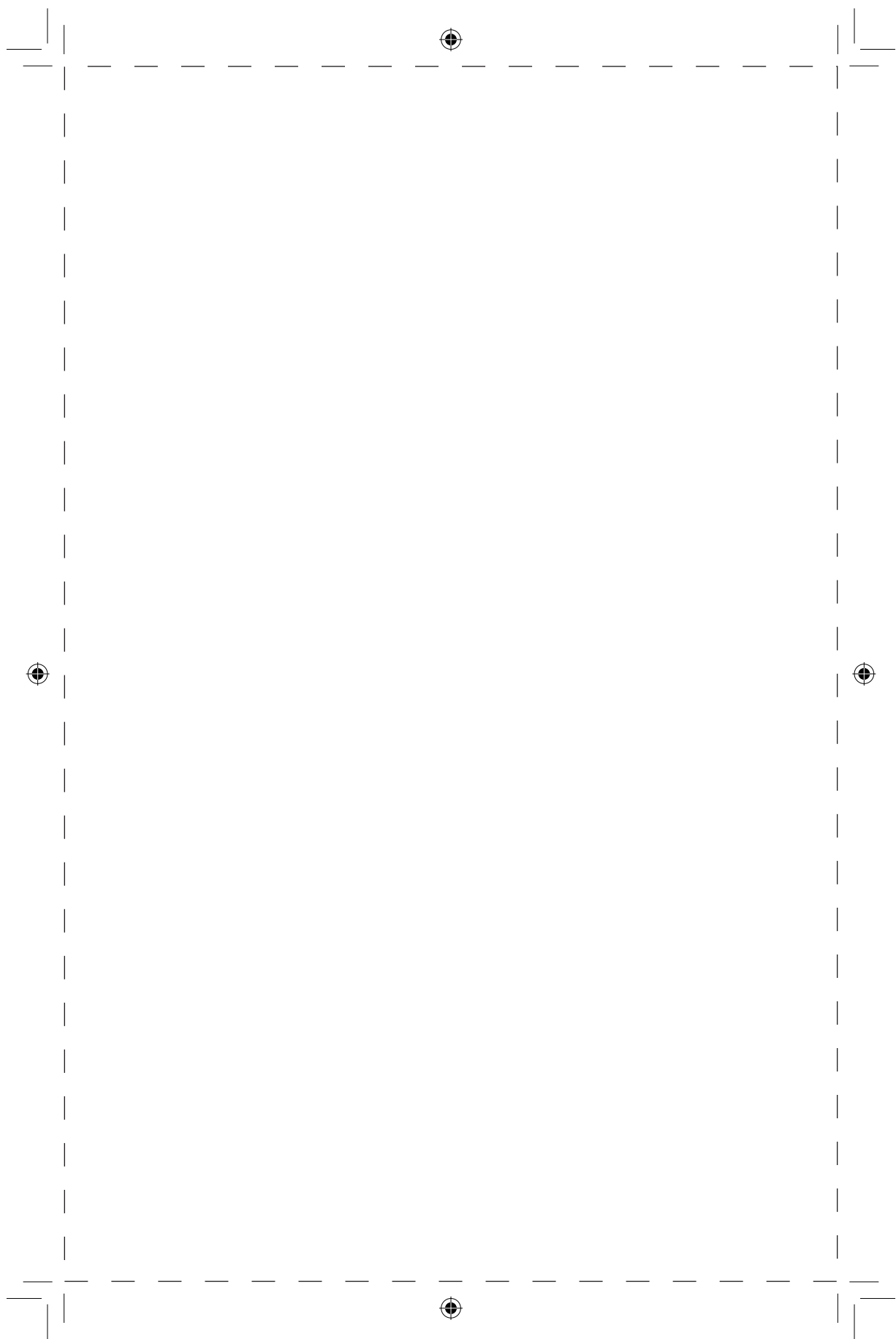
Finalment, per tal de permetre una ullada a la Val d'Aran que va servir d'escenari per a les deu narracions de Teresa Pàmies, hem adjuntat, al final del llibre, un recull de postals d'època (d'entre els anys 1960 i 1980) que, sens dubte, captaran la nostra atenció.

Bon viatge literari!
Els editors

Mapa d'era Val d'Aran

Ua radiografia des Pirenèus gascons

C. Aventín-Boya

«Enes libes que i é tot»

Atau qu'ac ditz era autora e atau qu'ac didièm nosati sense saber que, quaranta ans endarrèr o dilhèu mès, era aumenatjada deishèc quèir aquera senténcia en bèra entrevista. E atau qu'ei.

E ben òc. Perque, siguen narracions documentades o lite-ràries, aquest obratge ei er exemple que se pòt trobar en lèu-lèu dues centes pagines tot çò que podièm veir ena societat aranesa (o frontalèra) d'alavetz, aqueth nau boom toristic, a on se sage de deishar endarrèr eth tardofranquisme encara latent en aguesti lòcs de montanha. Es païsatges coma es personatges, reaus o fictius, compòsen aguesta radiografia pireneneca pera sua maduretat, peth sòn saber e pera sua justa pluma literària, era dera arreconeguda e pretzada escrivana catalana.

**

Aquera quarantea de dies en dues sasons d'estiu (1979-1980?) que les amasse en dètz narracions pirenenques — nau d'araneses e ua de comengesa— en vilatge termièr de Hòs (*Fos*), e d'aquiu eth títol *gascon* entà non desbrembar cap de parçan en un des obratges publicats mès propèrs sus era realitat deth país. E aquerò qu'ac auem pogut constatar en tot descorbir enes darrèrs mesi es actes municipaus, e interpelar es possibles actors e vesins deth sòn temps, façon

de trèir —o de sajar de trèir— era istòria dera ficcion, coma se siguesse un jòc de cartes, entà conéisher, per deformacion istorica, era possibla realitat deth moment.

Ena prumèra narracion, en Bausen, un des vilatges mès polits deth país, peth parçan a on i é era puretat dera lengua e dera fisionomia, que i trobam era referéncia d'un des huecs qu'ahlamèc lèu totes es bastides e que s'arturec per miracle ena glèisa parroquiau, encara qu'era data sigue d'un sègle endarrèr. E eth mistèri d'ua suposada botanista francesa desapareguda. De hèt, que coneishem es vesites des grani botanistes francesi en casa nòsta e des ligams de parentat que fòrça vesins sauven damb es gascons de delà dera frontèra *internacionau*, encara aué.

Ena segona, ena mia vila de Les, dempús d'auer consultat as ancians proprietaris der Otèl Euròpa e tanben es registres civius dera bailia, tot mos hè a creir qu'era mòrt d'aquera 'possibla' clienta siguesse era soleta victima que i aguec des aiguats d'Arties en 1963. Era hemna —Adrienne Castet— que se'n portèc er affluent Valarties, apareguec ath torn d'a on ei se'n descriu era sua descubèrta, entre Pontaut e Pont d'Arrei. Un *méli-mélo* de ficcion e de realitat.

Ena tresau, en Bossòst, vila de sa mair nòsta, que i trobam ua donada peonièra d'ua vintea d'ans abans des prumèrs escrits e de trenta cinc ans abans dera prumèra biografia (de 2013) deth vesin dera vila e aranés illustre, eròi de guèrra e generau des maquisards, Juan Blázquez e era sua hemna Lola, qu'aguèrem era sòrt d'èster amassa damb era en Vielha. Era sua casa non a encara cap d'arreconeishença oficiau. "Juanito" que siguec amic e collaborador dera autora en Ràdio Praga. Que l'envièc ua carta postau en aqueth temps deth sòn pòble estant, perque non sabie que s'ère mòrt cinc ans abans.

Ena quatau, en Arties, que i trobam ua des milhors descripcions des personatges narrats e era milhor radiografia que conescam dera fondadora deth restaurant Casa Irene. Un retrat robòt dera mestressa deth tot just e capitat.

Ena cincau que i trobam encara ua segona descripcion personau, eth calc d'un òme de montanha, un taxista aranés qu'imaginam qui poirie èster e que non ei pas alonhat dera realitat, a on se descriu tanben es beutats d'ua des arribères mès polides des Pirenèus, damb er affluent de Jueu e ua des sues sorses.

Ena siesau que i depassam era tèrme *internacionau*, mès que demoram ath cant dera antiga doana, en prumèr vilatge que tòque eth Baish Aran, Hòs, peth mejan d'un aute personatge misteriós, deth temps que se hè a brembar eth transport public qu'arribaue entà substituir eth tramvai. Ara toti dus mejans qu'an malerosaments desaparegut.

Ena setau que mos plaçam en caplòc deth país, Vielha, mès tanben ena vesita de Gausac e de Casau, que'n son *pedanies* o sectors municipaus. Tot aquerò qu'ei ua fotografia de ço que i auie en aqueri moments en agost, dera toristalha —joena o grana—, des *sovenirs* o arrebremes e deth minjar tà francesi.

Ena ueitau, en Canejan e ena arribèra de Toran, que i é era istòria mès nera de totes. Ua istòria en part dilhèu reau deth moment que s'i arrebrembe i s'i barrege era possibla mòrt d'uns vesins deth bordalat desaparegut de Bordius damb es mòrts trobats en estanh de Lauejò, pas guaire luenh. D'aquiu s'aufrís era possibla solucion ara cançon "Non plores, Tonet" der *Amàs liric aranés*.

Ena nauau, en Salardú, que s'i hè referéncia a dus artistes catalans plan arreconeguts, dus *Joseps*: Josep Mainar e Josep Gudiol. Toti dus qu'estudièren e qu'escrigueren sus eth patrimòni culturau aranés.

E era detzau, en Vaquèira (*Baqueira*), que mos permet de veir ua uelhada realista d'aqueth nau vilatge a base de

ciment, ua holia de tipe *capitalista-especulatiu-apocaliptic*, segons es mots dera autora.

Entà acabar aguesta uelhada ath passat, e dempús d'auer pogut parlar damb ua part des protagonistes des dues letres publicades —e arresponudes— en diari *Avui* (a on era aumenatjada collaboraue e polemicaue damb es sòns escrits), que me hèn a bremsar qu'aquerò, en aqueth temps, siguec en part ua façon d'atrèir era premsa sus era qüestion des conselhs comarcaus, e donques sus eth Conselh Generau posterior, que li calguec demorar encara un decènni entara sua recuperacion en 1990. Que siguec ua forma de hèr tapatge peth mejan d'ua catalana illustra ath delà des possibles errors geografiques e istoriques, encara que siguesse fòrça ben documentada. Fin finau, aqueri aranesi que publicuèren tanben ena revista *Tèrra Aranesa* es quate cartes escambiades, qu'arreconeishen —coma lèu-lèu toti es vesins— era bonomia e eth saber-èster dera autora, que deishèc uns boni arrebremebes en país, e mès que mès un petit eretatge personau consagrat ad aguesta arribèra nòsta, tant estimada e admirada per toti es escrivans que mos an vesitat, contemporanèus o non dera autora, coma se pòt veir en aqueri que son nomentats ena sua òbra, coma Jacint Verdaguer, Josep Maria Espinàs o Juan Blázquez.

Ua des critiques literàries arrecebudes en diari que trabalhau, *Avui*, en Nadau de 1982, gescuda dera man deth cronicair Joan Triadú, que definís plan eth trabalh dera autora, d'ua manèra tan clara que vau era pena çampar d'evocar e d'arrevirar es sues polides florinades: «De tot aquerò, d'ua man mèstra d'escrivan, que n'ei gescut un libre madur, d'ua beutat segura e mesurada [...], mos torne, me pensi, era milhor Teresa Pàmies.»

Una radiografia dels Pirineus gascons

C.Aventín-Boya

«En els llibres hi és tot»

Així ho diu l'autora i així ho dèiem nosaltres sense saber que, quaranta anys endarrera o potser més, l'homenatjada va deixar caure aquesta sentència en alguna entrevista. I així és.

I ben bé que sí. Perquè, siguin narracions documentades o literàries, aquesta obra és l'exemple que pot trobar-se en, encara no dues-centes pàgines, tot el que podíem veure en la societat aranesa (o fronterera) d'aleshores, aquell nou *boom* turístic, on intenta deixar-se enrera el tardofranquisme encara latent en aquests llocs de muntanya. Els paisatges com els personatges, reals o ficticis, composen aquesta radiografia pirinenca per la seva maduresa, pel seu saber i per la seva justa ploma literària, la de la reconeguda i preuada escriptora catalana.

**

Aquella quarantena de dies en dues temporades d'estiu (1979-1980?) queden reunits en les deu narracions pirinenques —nou d'araneses i una de comengesa, al poble fronterer de Hòs (Fos), i d'allà el títol gascó per no oblidar cap zona— en una de les obres publicades més properes sobre la realitat del país. I això, ho hem pogut constatar en descobrir en els últims mesos les actes municipals de l'època, i interpelar els possibles actors i veïns del seu

temps, manera de treure —o d'intentar treure— la història de la ficció, com si fos un joc cartes, per conèixer, per deformació històrica, la possible realitat del moment.

En la primera narració, a Bausen, un dels pobles més bonics del país, indret on encara roman la puresa de la llengua i de la fisionomia aranesa, és on hi trobem la referència d'un dels focs que incendià quasi totes les construccions i que s'aturà miraculosament al davant de l'església parroquial, encara que la data sigui d'un segle endarrerit. I també esmenta el misteri d'una suposada botànica francesa desapareguda. De fet, que nosaltres coneguem, les visites dels grans botànics francesos a casa nostra, així com els llaços d'unió que força veïns guarden amb els gascons de més enllà de la frontera internacional, encara duren a dia d'avui.

En la segona, ambientada a la meua vila de Les, després d'haver consultat als antics propietaris de l'Hotel Europa i de consultar els registres civils de la batllia, tot ens fa creure que la mort d'aquella 'possible' clienta fos l'única víctima que hi va haver dels aiguats d'Arties de l'any 1963. La dona —Adrienne Castet— que se la va endur l'afluent Valarties, va aparèixer al voltant d'allà on és descriu el seu descobriment, entre Pontaut i Pont d'Rei. Un barreja-barreja de ficció i de realitat.

En la tercera, a Bossòst, vila de la nostra padrina, hi trobem una dada pionera d'una vintena d'anys abans dels primers escrits i de trenta-cinc anys abans de la primera biografia (de 2013), del veí de la vila i aranès il·lustre, heroi de guerra i general dels maquisards, Juan Blázquez i la seva companya Lola, que tinguerem la sort de conèixer a Vielha. La seva casa no té encara cap agraïment oficial visible. "Juanito", l'amic i col·laborador de l'autora mentre van ser a Ràdio Praga, a qui li va enviar una postal en aquells dies,

des del seu poble sense que sabés que havia mort, cinc anys abans.

En la quarta, a Arties, hi trobem una de les millors descripcions dels personatges narrats i la millor radiografia que coneixem de la fundadora del restaurant Casa Irene. Un retrat-robot de la mestressa del tot just i encertat.

En la cinquena, hi ha encara una segona descripció personal, el calc d'un home de muntanya, un taxista aranès que imaginem qui podria ser i que no és pas allunyat de la realitat, on es descriu també la bellesa d'una de les valls més boniques dels Pirineus, amb l'afluent de Jueu i una de les seves fonts.

En la sisena, anem més enllà del terme *internacional*, més que que no pas encantar-nos amb l'antiga duana, fins al primer poble que toca el Baix Aran, Hòs, i ho fem a través d'un altre personatge misteriós, d'aquells temps que ens recorden el transport públic que arribava per substituir el tramvia. Malauradament, ara tots dos mitjans han desaparegut.

En la setena, ens situem a la capital del país, Vielha, però també visitem Gausac i Casau, així com les seves *pedanies* o entitats municipals. Tot allò constitueix una fotografia del que hi havia en aquells moments a l'agost, de la turistada —jove o gran—, dels *souvenirs* o records i de la restauració per als francesos.

En la vuitena, a Canejan i en la ribera del Toran, s'hi recull la història més negra de totes. Una història en part potser real del moment que recull on s'hi barreja la possible mort d'uns veïns del llogarret desaparegut de Bordius, amb els cadàvers trobats a l'estany de Lauejò, no massa lluny. També s'ofereix una possible solució a la cançó "Non plores, Tonet" del cançonier tradicional *Amàs líric aranès*.

En la novena, a Salardú, es fa referència a dos artistes catalans ben coneguts per tots nosaltres, els dos *Joseps*: Josep

Adonar i Josep Gudiol. Tots dos van estudiar i escriguren a bastament sobre el patrimoni cultural aranès.

I la desena narració, situada a Vaquèira (Baqueira), ens permet veure una mirada realista d'aquell nou poble fet a base de ciment, una veritable folia de tipus *capitalista-especulatiu-apocalíptic*, segons els mots de l'autora.

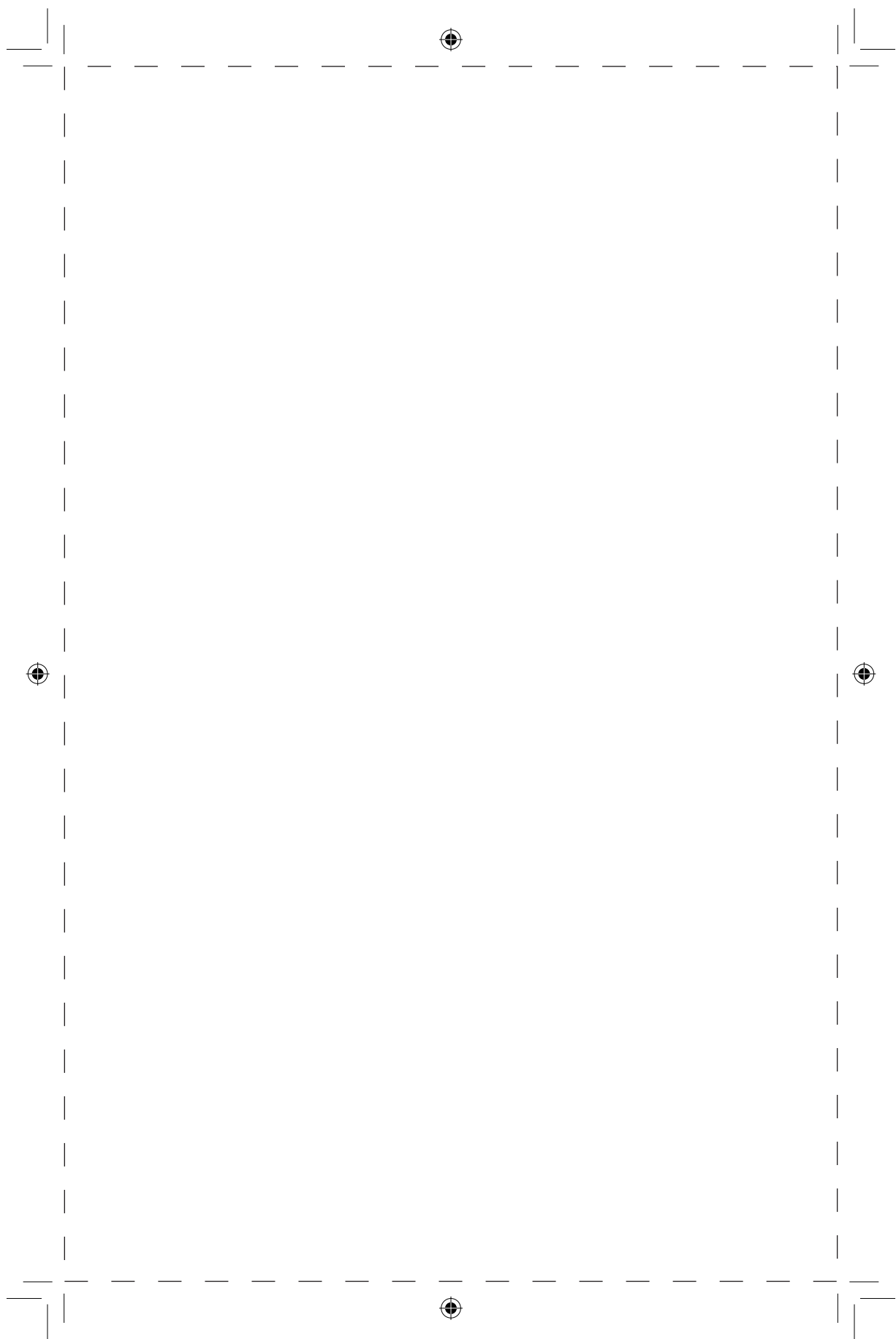

Per acabar aquesta mirada al passat, i després d'haver pogut parlar amb una part dels protagonistes de les dues cartes publicades —i respostes— en el diari *Avui* (on l'homenatjada autora col·laborava i polemitzava amb els seus escrits), me'n recordo que, en aquell temps, va ser en part una manera d'atreure la premsa sobre la qüestió dels consells comarcals, i per tant sobre el Conselh Generau posterior, que encara li va caldre una dècada per la seva recuperació, l'any 1990. Va ser una forma de fer soroll a través d'una catalana il·lustre, més enllà dels possibles errors geogràfics i històrics, encara que estigués força ben documentada. Al capdavant, aquells aranesos que també van publicar a la revista *Terra Aranesa* les quatre cartes intercanviades, reconeixen —com gairebé tots els veïns— la bonhomia i el saber-ser de l'autora, que va deixar uns bons records al país, i més que res una petita herència personal consagrada a aquesta terra nostra, tant estimada i admirada per tots els escriptors que ens han visitat, contemporanis o no de l'autora, com podem veure en llegir aquells que son anomenats en la seva obra, com ara Jacint Verdaguer, Josep Maria Espinàs o Juan Blázquez.

Una de les crítiques literàries rebudes en el diari que treballava, *Avui*, el Nadal de 1982, provinent de la mà del cronista Joan Triadú, defineix ben bé el treball de l'autora, d'una manera tan clara que val la pena mirar d'evocar i de

traduir les seves boniques paraules: «De tot plegat, i d'una
mà mestrívola d'escriptor, n'ha sorgit un llibre madur,
d'una bellesa segura i mesurada [...], ens torna, crec jo, la
millor Teresa Pàmies.»

Una foto, un retrat i unes quantes coses més

Núria Garcia Quera

Teresa Pàmies sabia molt bé com crear expectativa i va aprofitar aquest recurs narratiu a la pàgina que encapçala *Matins de l'Aran*. Hi escriu que, de les dues vegades que va estiuejar a la Val d'Aran, la primera va ser una «experiència inquietant i enriquidora alhora». Poques línies més tard afegeix que l'article que va escriure al diari *Avui* en tornar d'aquelles vacances va provocar una «irada protesta de tres aranesos importants en forma de Carta oberta», també a l'*Avui*.

Després d'aquest inici, qui no té ganes de saber què li va passar a l'autora durant aquella estada a l'Aran? Qui se'n pot estar de remenar per Internet fins a trobar l'article i les cartes creuades de l'*Avui*?

Qui llegeixi *Matins de l'Aran* trobarà les experiències inquietants i enriquidores repartides en deu relats escrits en primera persona. Els deu episodis tenen lloc durant deu matins i en deu escenaris diferents, nou dels quals són a l'Aran: Bausen, Les, Bossòst, Arties, Uelhs deth Joeu, Hòs (França), Vielha, Canejan, Salardú i Baqueira .

També trobarà un llibre que, tal com l'autora imaginava quan l'any 1982 el va començar a escriure, havia de ser «entre viscut i anhelat, entre real i fabulós, entre informatiu i quimèric». No havia de ser «un llibre de viatges ni tampoc un dietari» o un «panegíric de la Vall d'Aran» i, en canvi, hi havia d'aparèixer «la història recent que mai no trobem a les guies i als manuals erudits».

Va aconseguir el que es proposava. Perquè el llibre és una fotografia de finals dels anys setanta del segle xx, però no és un relat de viatge si entenem per aquest gènere una crònica literària o la literatura del jo on la ficció no hi té cabuda. Ara bé, tot i que Teresa Pàmies no ho diu, el llibre és alguna cosa més. És, també, un retrat d'una dona d'esquerres que no podia evitar un compromís en tots els seus afers vitals entre els quals, és clar, s'hi trobava la literatura.

Una fotografia de l'Aran dels anys setanta

Quan l'escriptora va visitar aquesta vall dels Pirineus encara quedava una «parròquia mansa i discreta» d'estiuejants que passaven les vacances a la mateixa fonda o hotel des de feia anys. Era un costum de «jubilats, convalescents i gent de poca vida», a qui no els agradava caminar per uns camins tradicionals que encara no s'havien tapat del tot. Després, però, acabarien desapareixent perquè al «turisme de masses» no li agrada caminar. Prefereix quedar-se «en els formiguers de les viles i les platges. La muntanya no els atreu».

Als anys setanta al poble deshabitat de Bordius hi havia les mateixes cobertes de palla de sègol que encara trobem avui, quasi quaranta anys després, i Casa Irene d'Arties ja era el millor restaurant de la vall. En canvi els banys d'Arties no s'havien rehabilitat i el lloc era «bastant depriment i desolador».

Llavors encara es penjaven a les portes de les esglésies les «amonestacions de futurs matrimonis, nois i noies de Bossòst que pensen casar-se» i la protagonista dels relats, en trobar dues noies viatjant soles, els pregunta «si no havien tingut cap problema desagradable pel fet d'ésser dues noies soles». La resposta és que «Algún tio guarro hemos encontrado però no hay que dejarse cobardear». Potser és

per això que la mateixa narradora no tenia problemes en fer autoestop per baixar de Salardú a Vielha, malgrat els seus seixanta anys.

Als anys setanta hi havia la mateixa línia d'autobusos Alsina Graells, tot i que ara pertany a la companyia Alsa i no s'hi pot fumar, cosa que tampoc no es pot fer als bars i els restaurants. Uns autobusos que travessaven l'antic túnel de Vielha i que s'havien d'aturar a la frontera del Pònt de Rei, on la policia francesa i espanyola demanaven el carnet d'identitat a tothom, però sobretot als nois que feien el servei militar a la caserna de Vielha. Avui, ni frontera, ni caserna.

I, és clar, els bitllets es pagaven en pessetes. La Teresa Pàmies mai no s'hauria imaginat que el seu costum d'apuntar el preu de les coses acabés sent un testimoni històric, ara que ho paguem tot en euros. L'autora especifica que va pagar tres-centes pessetes a un taxista de Les per pujar-la a Bausen; vint-i-set pessetes per un segell; «Tres mil-sis-centes en total, sense incloure trenta duros de propina» per un dinar per a tres persones a Casa Irene d'Arties; «cinc-centes peles» per un viatge organitzat en jeep; i setze pessetes pel bitllet del bus que comunicava Les amb el Pònt de Rei.

El retrat d'una dona compromesa

Dèiem que *Matins de l'Aran* no és només una fotografia d'un lloc en un moment determinat. És també el retrat d'una generació que va viure tota mena de dificultats econòmiques, socials i polítiques per culpa d'una guerra i d'un llarg exili. Teresa Pàmies n'és un exemple i el llibre és ple de detalls autobiogràfics.

Ella tenia més de seixanta anys quan va fer els dos viatges a la Val d'Aran i, segurament pel seu bagatge, no se n'està

d'escriure el que pensa: «a certa edat, l'extravagància és una manera de plantar cara al temps».

Així, observa les coses «amb ulls i tarannà de turista», de vegades «amb una paciència que no em caracteritza», cosa que la porta a sentir refús pels «turistes motoritzats» que d'una banda es queixen de «la pol·lució, dels sorolls i de la brutícia de les ciutats i, de l'altra, quan tenen ocasió de reposar en el silenci, l'aire net i la bellesa dels paisatges de muntanya prefereix embrutir-se en això que en diuen les “estructures turístiques”».

Ella se sent aliena a aquests turistes. Ella es troba bé llevant-se a l'alba per anar a caminar pels viarans antics de l'Aran perquè és filla del món rural: «el pa torrat sucant d'all, emanava una flaire que em traslladà a la infantesa, a la llar de foc on torràvem pa, rostíem llonganissa i escalivàvem codonys». Una infantesa que també recorda quan parla dels ebenistes:

«Veure treballar un ebenista fou, en la meua infantesa balaguerina, l'espectacle que em delectava en sortir de costura. Em produïa emocions que, en aquella meua edat i amb el meu baix nivell cultural, no podia explicar, com no m'explicava les ganes de plorar que em provocava el piano d'una veïna que interpretava Chopin sense que jo sabés que existia Chopin».

També se sent aliena als «caçadors furtius i desaprensius» que «han acabat, pràcticament, amb l'espècie» del gall fer i denuncia obertament els «crims urbanístics i paisatgístics imperdonables» que es van cometre al Pla de Beret: «Milers i milers d'avets han estat escapçats, arrencats amb fins especulatiu per edificar-hi hotels i apartaments altíssims, negres, llisos com nínxols i gairebé sempre deshabitats». Conclou que «Un paisatge natural pot ésser modificat per la mà de l'home, però mai no violat d'aquella manera».

En canvi se li desperta l'instint de mare protectora envers les dues noies obreres del *Setè matí a Viella*. En aquest relat contraposa les seves circumstàncies personals a les de les obreres de la fàbrica de plàstics de Granollers. Amb un cert «complex de burgesa» i amb un passat «marxista-leninista-estalinista» que durant la maduresa «havia llençat al cove», es demana si no hauria d'instruir-les en la «teoria de la plus-vàlua, de la depauperació progressiva del proletariat i de la crisi de la civilització provocada pel capitalisme en decadència», però és conscient que el seu «tarannà militant» ja s'ha «alliberat dels dogmes». Llavors ja feia anys que ella treballava «en quelcom que ens agrada, que no reclama esforç físic, ni llevar-se a les cinc de la matinada, obligatòriament, tots els dies; ni obeir ordres d'un encarregat bèstia i gandul, ni realitzar sempre la mateixa operació mecànica amb les mans mentre l'esperit s'atrofia, de mica en mica, i esdevé engranatge automàtic».

Aquest mateix instint se li desperta amb el soldat fugitiu del *Desè matí a Baqueira*. En veure' l, la narradora endevina que aquell noi fuig, però és un neòfit. Perquè ella té «una llarga experiència de vida clandestina, de viatgera amb papers falsos, domicilis ficticis i canvis sobtats de residència i cognoms».

Aquest passat dolorós i el seu compromís polític que la va portar a militar a un partit «des del disset anys», l'empeny a parlar d'un «típic funcionari que s'ha passat la vida arxivant expedients, llepant pòlisses i fregant escriptoris amb els colzes», i de la seva esposa, «la dona que ha tingut sempre minyona a hores [...], resignada a la condició d'una classe social indefinida que ha d'aparentar el que no és ni serà mai». Amb l'un i amb l'altra, «gent de poca vida, poruga i indecisa, de bon cor tanmateix i extremament educada si per educació entenem els "bons modors"», acaba empatitzant-hi. Sobretot amb l'esposa. S'adona que quan

aquesta ha de cridar per fer-se sentir entre el soroll d'un salt d'aigua, després s'asserena. Perquè «aquella dona no havia cridat mai. En el seu món petit-burgès i pusil·lànim, cridar era de mal gust i el seu marit era dels que no admetien que la dona “me levante la voz”».

Tampoc no se n'està de qüestionar un home que va passar la guerra amagat per la mare i l'àvia: «Protegit per l'amor de les dues dones eludí la guerra mentre altres mares i àvies que estimaven fills i néts els perdien a l'Ebre o a Madrid. Érem de la mateixa quinta, però no podíem evocar batalles. Amagat al graner de l'àvia s'ho va passar fatal, però pitjor ho passaren els fadrins que anaren a front». Aquest home hi ha un moment en què «volia “lligar” amb la servidora i encara em va semblar més insignificant» i més tard, quan han de córrer perquè se'ls escapa el bus, ella «corria més que ell, car jo havia fet la guerra i ell no».

Una narrativa salpebrada d'imatges inoblidables

Finalment, a *Matins de l'Aran* s'ensopega sovint amb imatges poètiques que perduren en tancar el llibre. Un dia de tempesta els llamps «anguilejaven per l'horitzó carregat de plom» i un dia calorós, quan «el sol començava a mossegar», «els arbres i les garrigues netejades per la pluja de la vetlla fumejaven com roba estesa al costat d'una estufa».

Són instants captats per la ploma de Teresa Pàmies. Són autèntics haikus narratius.

La protagonista veia els «rosers de tota mena entre els quals s'agitaven papallones blanques tan vaporoses que semblaven flocs de neu».

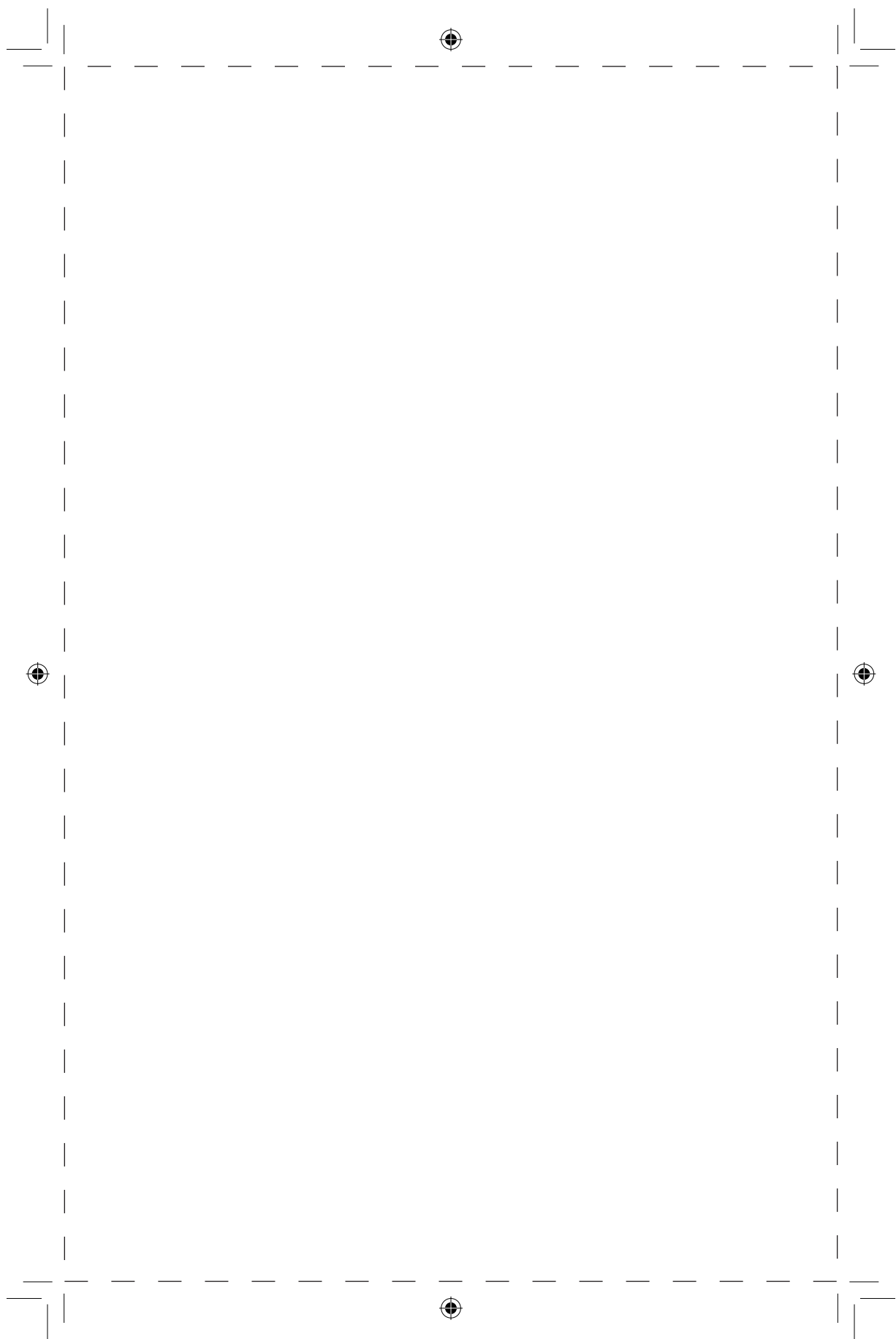
Veia que «un raig de claror procedent del riu transformà la xarxa en un vel argentat d'exquisida bellesa entre el qual les aranyes s'agitaren no per a prosseguir la feina de llança-

dora sinó per a fugir deixant-se caure per un fil, com ho fan els bombers per la barra metàl·lica quan la sirena els avisa per apagar un foc.»

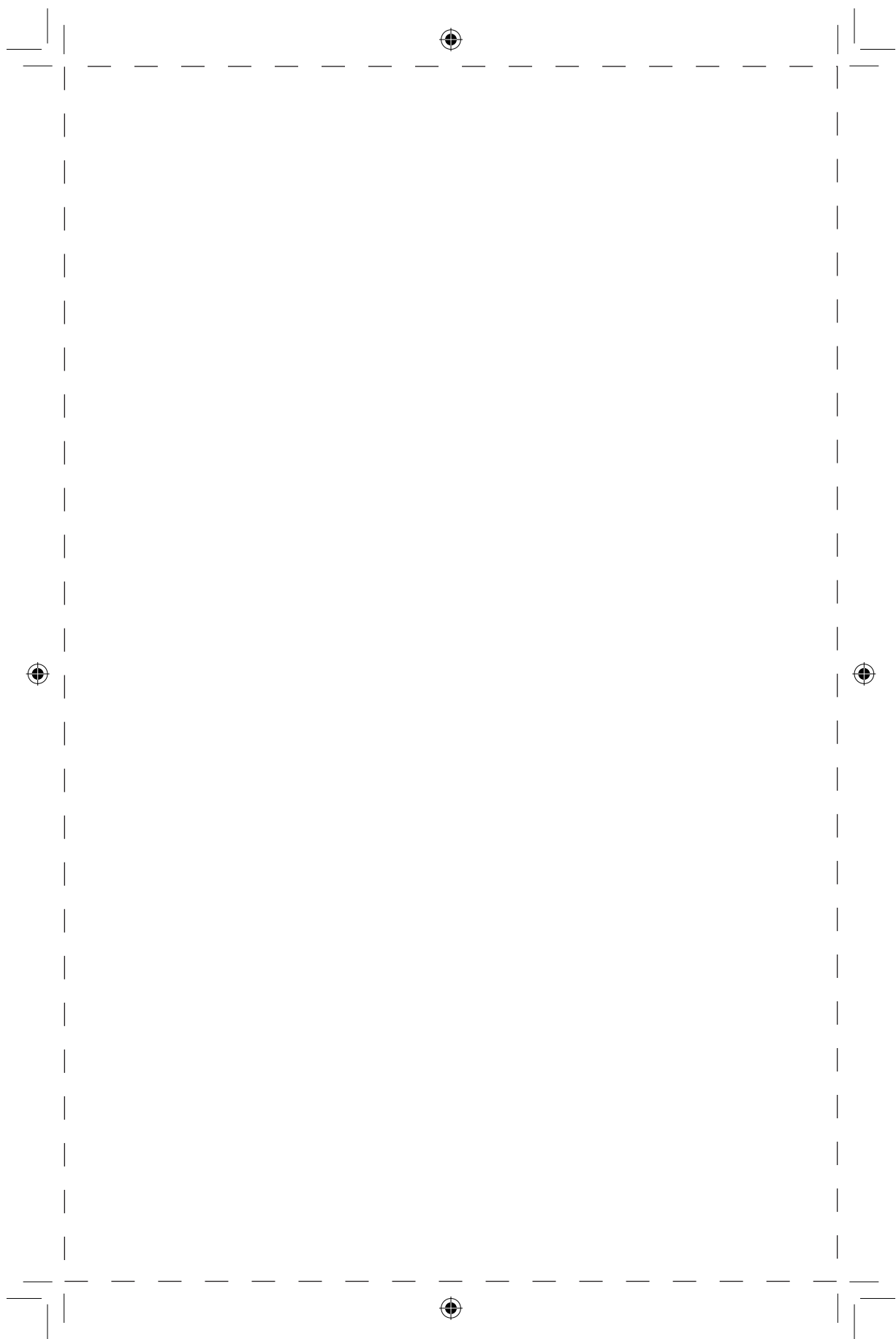
Però també ensopeguem amb imatges divertides que denoten un sucós sentit de l'humor. Com un «eixam d'insectes d'una voracitat vampírica» que atacaven els seus braços nus. O uns camioners dinant en un bar de carretera i «escurant-se les dents amb l'ungla rasclant la dentadura i rasclumejant les engrunes de pernil que s'hi havien encastat». O les bicicletes del baix Aran «comprades a un francès que baixava cada mes a Pontaut en una bicicleta que ja no tornava a França. Era una mena de contraban que feia el pes a tots». O de la roba estesa del rector de Salardú... La protagonista, com a bona periodista, va «tafanejar l'estenedor per saber quina roba s'embruta a la casa d'un rector. Calçotets, és clar; calçotets eslip encara que sembli mentida».

I què hi ha, de l'article de l'*Avui* i les cartes dels aranesos indignats?

Al començament dèiem que la Teresa Pàmies, després del viatge a l'Aran va escriure un article a l'*Avui* que va provocar la indignació de tres aranesos. Després de trobar-ho per Internet, m'he sentit una mica desconcertada. Perquè, efectivament, l'escriptora va ser acusada d'«ofendre el poble aranès», de «ferir la nostra dignitat de poble» i hi apareixen oracions tan contundents com que va cometre «un greuge fort, molt fort» i «un garbuix que Teresa Pàmies s'ha fet i que ella mateixa s'haurà de desfer, si vol». He llegit i rellegit l'article i les cartes posteriors, però la meua gran ignorància fa que encara no entengui la raó de tanta indignació, de manera que, com que aquest episodi s'escapa de l'objectiu literari d'aquest pròleg, ho deixarem córrer i tal dia farà un any.

MATINS
DE L'ARAN

Preàmbul de Teresa Pàmies

En dues ocasions he estiuejat a la Vall d'Aran. La primera fou una experiència inquietant i enriquidora alhora per les peripècies ocorregudes i els paranys que se'n dimanaren. Sóc matinera i afeccionada a caminar per dreceres desconegudes. Anava sola i tenia seixanta anys. Vaig fer extravagàncies, però, a certa edat, l'extravagància és una manera de plantar cara al temps.

Tot plegat resultà força literari. Tanmateix, no em veia amb cor de traduir-ho en un llibre. M'imposava respecte el torbament de cada un dels episodis viscuts d'altra banda, no estava gaire segura d'haver-los patit. La idea de fer-ne un llibre quedà un parell d'anys «aparcada» en el meu subconscient, com un projecte engrescador però imprecís. Calia esperar que les impressions i els averanys sedimentessin en el meu esperit, altrament m'hauria trobat presonera del desconcert i dels dubtes que les meves passejades matineres havien generat.

Per acabar-ho d'adobar, un article escrit per l'*Avui* en retornar d'aquelles vacances suscità irada protesta de tres aranesos importants en forma de «Carta oberta» publicada el 28 de setembre de 1979 en el mateix diari, carta ratificada en article dels mateixos autors que aparegué el 6 de novembre. Se m'atribuïren intencions antiaraneses, distorsions de la història i de la geografia de la Vall d'Aran i se m'acusava de «ferir la dignitat del poble aranès».

La meva estupefacció fou gran, però em quedava el consol de no ésser l'única escriptora «despistada», car els signants de la «Carta oberta» deien que altres «escriptors d'alta ploma desbarren quan parlen de la Vall d'Aran». Jo

havia desbarrat més que els altres això em demostrava que escriure sobre la Vall d'Aran no era gens fàcil. Amb la més bona fe del món podia enutjar i fins i tot «ferir la dignitat» d'un poble que no m'havia fet res i del qual, per cert, jo no havia opinat en el breu i intranscendent article a l'*Avui*.

L'incident contribuí en gran mesura que la idea d'escriure un llibre sobre els episodis aranesos fos ajornada. No em podia permetre el luxe d'escriure empesa per les emocions i els ensurts d'una banda i la contrarietat de l'altra.

Calia documentar-se, però jo no volia escriure un llibre documentat. Per això existeixen les guies, els manuals i les enciclopèdies. En la carta dels tres aranesos se m'informava de coses elementals, com ara xifres de la població autòctona i forastera, relació històrica amb Catalunya des del pacte de la Querimònia amb Jaume II (1313), origen occità de la llengua aranesa, etc. Altres estudiosos situats en el vessant francès ho expliquen de manera diferent i a mi em resultaria difícil esbrinar quina de les dues versions és la bona. No eren aquelles les dades requerides per a escriure el llibre que jo tenia entre cella i cella. Jo imaginava un llibre entre viscut i anhelat, entre real i fabulós, entre informatiu i quimèric. Volia, també que hi aparegués la història recent que mai no trobem a les guies i als manuals erudits: el pas del *maquis* antifranquista per la Vall d'Aran, entre d'altres.

Calia, doncs, tornar a la Vall d'Aran, resseguir les mateixes dreceres, contemplar els mateixos paisatges, escoltar el bram dels mateixos sallents, la música dels seus rius de muntanya i el suau parlar dels seus vells. I calia fer-ho sense cap pressa, l'ànim asserenat i la intenció literària més matissada.

La segona vegada, la Vall d'Aran no m'oferí sorpreses, ni exaltació, però sí un cert tedi. Foren unes vacances tranquil·les en bona companyia i amb un projecte imprecís però irrenunciable. Els deu escenaris de la primera estada

se m'oferiren amb tot l'esclat i tota la magnificència, car el temps no hi havia produït estralls. Els petits detalls eren captats pel meu esperit encuriolit però no pertorbat. La idea d'escriure sobre la primera experiència s'anava precisant a la claror de la segona.

Reveure els deu paratges no fou reviuir deu episodis, sinó enriquir-los, fruir-ne de manera diferent, car no hi havia la interferència de l'ensurt. El paisatge adquiria plena autonomia i les coses que s'hi esdevenien quedaven a segon pla, a diferència del primer cop, dos anys enrera.

El projecte literari prengué forma. No volia que fos un llibre de viatges ni tampoc un dietari; no em proposava escriure un panegíric de la Vall d'Aran ni plagiar la sucosa narració que en féu Josep Maria Espinàs després de caminar-se-la. La meua dèria era una altra. Volia escriure els DEU MATINS increïbles i m'hi vaig «mentalitzar», com es diu ara; m'hi vaig preparar a fons, sense pressa, documentant-me sobre geografia i botànica, fins i tot sobre gossos, puix que el gos fou protagonista dels episodis més notables.

Em vaig posar a la feina quan ja la tenia ben rumiada i embastada. M'hi vaig llançar sabent el que volia escriure i, cada dia, un parell d'hores o tres, a tot estirar, reconstituïa els DEU MATINS amb meticulositat, que em reposava com un joc en solitari. M'hi delectava tant, que, en un moment donat i sense fer-ne esment, aparegueren personatges que no existiren, tan vius que les figures autèntiques s'allunyaren discretament per a deixar-los entrar, deixar-los parlar i, finalment, imposar el desenllaç del relat.

Ni jo mateixa no podria dir, a hores d'ara, si la senyora del *caniche* que passejava pel camí de la Llana, a Lés, existí realment, ni si el noi ensopegat a la carretera de Baqueira era un desertor o un estudiant turistejant de franc per la Vall d'Aran. Puc afirmar, nogensmenys, que tots els personatges, *caniche* inclòs, protagonitzaren els DEU MATINS,

especialment les dues noies obreres de Granollers, la jove parella que vaig convidar a dinar a Casa Irene, d'Arties; i que el rector de la parròquia de Salardú ajudà positivament la seva majordona a l'hora d'estendre la bugada. L'únic personatge que s'hi trobarà pel seu nom i cognom és el senyor Josep Mainar, recentment condecorat amb la medalla de Sant Jordi, pel molt honorable President de la Generalitat de Catalunya.

Deu matins, deu episodis, deu sorpreses que esdevingueren misteris amb el temps i amb la imaginació que, a vegades, també fa extravagàncies.

DEU MATINS DE L'ARAN que condensen quaranta dies de vacances en una terra privilegiada per la naturalesa i negligida pels governs. Deu narracions que jo voldria literàries.

Ací les tenen, amics lectors; escrites amb fruïció però sense petulància. Necessitava escriure-les per a deslliurar-me de tots els neguits, el cansament físic i l'espant que em produïren les meves imprudències.

Només voldria que en llegir-me compartíssim plegats l'admiració pel paisatge aranès i la curiositat que suscita l'observació de la gent, les plantes vives, els animals amics de l'home i la relació oberta o soterrada entre ells.

De tot hi ha en aquestes pàgines escrites amb delit, per curiositat, l'inesgotable curiositat per les coses quotidianes, les més insignificants però sempre inèdites.

Teresa Pàmies

Barcelona, 25 de febrer de 1982.